Tóth Ferenc

A kuruc király katolizál?

Jelentés Thököly Imre 1703-as áttéréséről*

A Párizsban található Archives Historiques de la Congrégation de la Mission egyházi levéltár, a lazarista rend központi gyűjteménye bőséges forrásanyagot tartalmaz a rend missziós tevékenységére vonatkozólag, és magyar szempontból különösen gazdag a törökországi magyar emigráció történetével kapcsolatos itt található levéltári anyag.[1] Ez főleg annak köszönhető, hogy az Oszmán Birodalom területén működő, a katolikus magyar emigránsokkal jó kapcsolatokat ápoló jezsuiták iratai is ide kerültek a rend 18. század második felében történt feloszlatása után. Az itt folytatott kutatásaim igen érdekes új eredményekkel gazdagították a kora újkori törökországi magyar emigrációk történetét Thököly Imre emigráns éveitől kezdve egészen a bujdosók hamvainak megtalálásának és hazaszállításának időszakáig.[2] Itt sikerült felfedeznem egy francia feljegyzést, Thököly Imre katolikus hitre való áttérésének ügyéről, amelyet a jelen közlésben szeretnék eredeti francia nyelven közreadni.

Thököly Imre katolikus vallásra való áttérésének kérdése nem számít újdonságnak a korabeli források és a szakirodalom alapján sem. Saint-Simon herceg még az Emlékirataiban is megemlékezett arról, hogy már 1680-ban Thököly császárral való tárgyalásai során felmerült e kérdés: „Hódításai és győzelmei rettegetté tették, úgyhogy a császár igyekezett megegyezésre jutni vele, de megállapodniuk nem sikerült. Még 1680-ban, két hónapos fegyvernyugvás idején is kísérletezett ezzel a császár. Thököly felajánlotta, hogy katolizál, ha nőül veheti Zrínyi gróf leányát, Rákóczi fejedelem özvegyét, vagyis

* A tanulmány az *HUN-REN BTK TTI „Szent Korona" Kutatócsoport* támogatásával készült. A franciaországi kutatásaimat a Külgazdasági és Külügyminisztérium Klebelsberg Kuno-ösztöndíja támogatásával végeztem, amelyet ezúton is szeretnék megköszönni.

[1] Az Archives Historiques de la Congrégation de la Mission (95 rue de Sèvres, 75006 Paris) levéltárban folytatott kutatásaim előkészítésében és lebonyolításában nagyon sokat segített Lâm Phan-Thanh levéltáros kollégám, aki a rendkívül nehéz járványügyi helyzetben is lehetővé tette a kutatásaimat. A levéltár digitalizált katalógusait a rend honlapján lehet elérni: https://www.docsvincentiens.fr/congregation-arcchives.

[2] Az AHCM levéltárban található egyebek mellett az a fejedelem és a rodostói bujdosók hamvainak megtalálásával és hazaszállításával kapcsolatos forrásokat tartalmazó igen gazdag kéziratgyűjtemény, amelyet François-Xavier Lobry atya (1841–1931) hagyatékában őriznek. A lazarista atya jelentős szerepet játszott II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai földi maradványainak feltárásában és magyar földre való eljuttatásában. Ezekről az eseményekről ő maga két kiadványt is megjelentetett (*Les cendres du prince François Rakoczi II dans l'église des Lazaristes à Constantinople, et leur translation en Hongrie, extrait du Journal de M. F.-X. Lobry*, Constantinople, 1906 és *Souvenir de la translation en Hongrie des restes précieux du prince François Rakóczi II*, Constantinople, 1905) és számos magyar közéleti személyiséggel került kapcsolatba.

LYMBUS_2023_KÖNYV.indb 203 2024. 02. 23. 14:46:44

annak a Rákóczinak az anyját, akinek Párizsba érkezéséről az imént szóltam."[3] Később a francia uralkodóval szoros szövetségesi kapcsolatokat ápoló Thököly a naplójában is a legkeresztényibb királyt tekintette legszilárdabb nyugati támogatójának: „[...] de engem eddig is sem az angliai király, sem más evangélikus királyok s fejedelmek nem segítettek, hanem ha katholikus volt is az felséges francziai király, ö volt egyedül az én protectorom és patronusom az keresztyén királyok s fejedelmek között, ö felséginek tartozom többel..."[4] A törökországi száműzetése idején a kérdés még komolyabban foglalkoztatta a „kuruc királyt". Ennek részben egzisztenciális, részben személyes, másrészt pedig politikai okai lehettek. Egy ismeretlen szerző által írt, nemrég közölt forrás[5] alapján az 1700-as évek legelején Konstantinápolyban tartózkodó Thökölyt az őt meglátogató francia vendége, Ferriol márki[6] követ munkatársa így jellemezte: „Techeli a lelke mélyén katolikus és ezt csak a magyar protestánsok támogatása miatt titkolja el. A felesége teljesen uralkodik rajta, ami boldoggá teszi, mivel több érdeme van, mint neki. Techeli gróf két vagy három éve vissza akart vonulni Rómába, és talán meg is tette volna, ha nem tudja meg, hogy Fürstenberg kardinális[7] oda szaladt a császár intrikái következtében. Visszavonult volna Lengyelországba is, ha Conti herceget[8] választották volna királlyá."[9] Ez a francia nézőpontot tükröző forrásrészlet igen jól jellemzi Thököly ellentmondásos motivációit. Egyrészt szüksége volt a magyarországi mozgalma bázisának számító protestánsok támogatására, másrészt pedig a mélyen katolikus Zrínyi Ilona is jelentős hatást gyakorolt rá. Elsősorban a felesége révén került kapcsolatba a konstantinápolyi jezsuitákkal, különösen François Braconnier jezsuita atyával,[10] aki a hagyomány szerint később a legfontosabb szerepet játszotta Thököly katolikus hitre való megtérítésében.[11]

---

[3] Saint-Simon, 1987, 395.

[4] Thököly, 1863, 8.

[5] Tóth, 2020.

[6] Charles de Ferriol márki (1652–1718) katonatiszt, diplomata. Jacques de Ferriol metzi parlamenti tanácsos fiaként 1668-ban lépett katonai szolgálatba a királyi muskétások elit egységében. Részt vett a kandiai háborúban, ahol lovassági tisztként többször is megsebesült. 1675-ben Magyarországra került, ahol egy dragonyosezred parancsnokaként szolgált. Valószínűleg az ottani tapasztalatai miatt került sor későbbi konstantinápolyi diplomáciai küldetéseire. 1699-től 1711-ig nagykövetként szolgált, majd hazatért Franciaországba. 1718-ban halt meg. Duparc, 1969, 149–150.

[7] Wilhelm Egon von Fürstenberg-Heiligenberg (1629–1704) német kardinális, birodalmi diplomata.

[8] François-Louis de Bourbon (1664–1709) Conti hercege, XIV. Lajos király unokatestvére.

[9] SHD, série 1 M 1616 Reconnaissance Turquie (1676–1784) 3/1616 Mémoires (entre 1740 et 1742 ?) fol. 50–51.

[10] François Braconnier a galatai jezsuita rendház főnöke 1696 és 1705 között. Aktív missziós tevékenységet folytatott elsősorban Görögországban, és gyakran bízták meg diplomáciai feladatokkal is. Mézin–Vigne, 2020, 133.

[11] Braconnier atyáról még egy 19. századi forráskiadványban is így emlékeztek meg: „Le père François Braconnier, auteur de ces mémoires, et fondateur de la mission de Salonique, étoit un homme d'un mérite bien au-dessus du commun. Il avoit l'âme grande et généreuse, l'inclination bienfaisante, et un courage à toute épreuve. Comme il savoit l'allemand, quand il vint dans ces missions, il fut d'abord d'un grand secours aux esclaves de cette nation qui se trouvoient alors à Constantinople; ce furent là ses premières occupations et les essais de son zèle. Devenu supérieur général des missions de la Grèce, il s'attira l'estime et la confiance de tous ceux avec qui cet emploi lui donnoit des rapports. Il sut si bien gagner le fameux comte Tékély, qu'il l'engagea à faire entre ses mains abjuration du luthéranisme." Lettres, 1819, 1–2.

LYMBUS_2023_KÖNYV.indb 204 2024. 02. 23. 14:46:44

Az újabban feltárt források tanúsága alapján Thökölyt foglalkoztatta az a gondolat, hogy törökországi emigrációjából Itáliába vagy még inkább Franciaországba vonuljon vissza. Esetleges katolizálása egyik előfeltétele lehetett annak, hogy e terve megvalósuljon. A francia földre való visszavonulás terve mellett volt még egy másik gyakorlati haszna is Thököly számára a katolikus hitre való áttérésnek. Mivel a francia uralkodó az Oszmán Birodalom területén élő katolikus lakosság protektora volt, Thököly katolikusként a francia diplomácia támogatását is élvezhette volna élete hátralévő részében. A lazarista rend levéltárában feltárt és e helyen publikált forrás szerint a száműzött kuruc vezér 1703. május 18-án, napra pontosan három hónappal Zrínyi Ilona halála után tért át a katolikus vallásra. Ebben lehet, hogy saját számításai mellett az elhunyt feleségének tett ígérete is fontos szerepet játszott. Az újdonsült katolikus magyar gróf „keresztapja" a forrás szerint maga a francia követ, Ferriol márki volt, akit már hosszú évek óta jól ismert, hiszen a francia kormány korábban követként és katonai tanácsadóként küldte hozzá.[12] A forrás szerint Thököly áttérése a francia követ döntése alapján nem nyilvános esemény részeként, hanem diszkrét ceremóniaként zajlott le. Ezt a feljegyzés elsősorban azzal indokolta, hogy nehogy a száműzött evangélikus vallású kuruc vezér emiatt elveszítse a Portától kapott kegydíját. Megtudhatjuk azt is, hogy Thököly már korábban azt is tervezte, hogy Rómában pápai engedéllyel ünnepélyes keretek között tér majd át a római katolikus vallásra, és e célból a francia király egy hajót is biztosít számára, de a szöveg folytatása szerint a pápai jóváhagyást nem sikerült megszerezni, még a francia követség diplomáciai erőfeszítései ellenére sem. A szöveg alapján Thököly Franciaországba való áttelepülésének nem lehettek akadályai a Porta által elismert fejedelmi és királyi titulusai, amelyekről szívesen lemondott volna a testi és lelki békéje érdekében. Az utazását – az ismeretlen francia szerző szerint – elsősorban a változó portai hatalmi viszonyok és az egykori kuruc király egészségi állapota akadályozhatták. A szöveg szerzője szerint Thököly katolizálásának híre nagy hatást gyakorolhat majd a magyarországi és erdélyi protestánsokra is, és hasonlóan a török földön élő hittársaikra is.

A feljegyzést készítő személy az írása végén javasolja, hogy a francia kormányzat biztosítson Thököly számára tisztességes megélhetést biztosító jövedelmet, amellyel a katolikus hitre áttért kuruc vezért megjutalmazva példát mutat a hívei és a protestánsok számára. Thököly áttérésének hitbéli jelentősége mellett a szerző felhívja a figyelmet annak aktuálpolitikai fontosságára is. Nem szabad elfelejteni, hogy a spanyol örökösödési háború elején és a nagy török háborút követő években a francia diplomácia még bízott abban, hogy az Oszmán Birodalom újabb háborút indít a Habsburg Monarchia ellen, elsősorban a karlócai békével elveszített magyarországi hódoltsági területek visszszaszerzése érdekében. Később a Rákóczi-szabadságharc támogatása is ebbe a diplomáciai manőversorozatba illeszkedő folyamatnak tekinthető.[13] Noha a II. Rákóczi Ferenc

[12] Angyal Dávid szerint Ferriol javasolta először Thökölynek, hogy térjen át a katolikus vallásra: „Ferriol megjegyzé, hogy ha isten súgallatából a katholikus egyházba vétetné föl magát, tisztességes s dicső menedéket találna Francziaországban vagy a pápai államban." Angyal, 1889, II, 273. Vö. Bóka, 1985; Poumarède, 2020.

[13] Lásd erről újabban: Poumarède, 2020, 312.

LYMBUS_2023_KÖNYV.indb 205 2024. 02. 23. 14:46:44

szabadságharcának kezdetét jelentő 1703. május 12-i breznai kiáltvány kiadása után még egy hét sem telt el és ennek jelentőségéről valószínűleg a konstantinápolyi francia követségre még nem érkezhettek pontos információk, a feljegyzést író személy határozottan érvel annak érdekében, hogy Rákóczi és hívei számára a francia kormányzatnak határozott példát kell felmutatnia bajba került egykori szövetségese megsegítésével. A szöveg szerzője egyfajta morális kötelességnek tartja, hogy a francia diplomácia képviselői – Zrínyi Ilona temetésén való részvételükhöz hasonlóan – most is kifejezzék támogatásukat a hazájuknak egykor jelentős szolgálatot tevő Thököly Imre felé is. Az 1703-as év elején a versailles-i udvar még erőteljesen igyekezett a Portát egy Habsburg-ellenes magyarországi háborúra rávenni. Maga XIV. Lajos Ferriol márkinak küldött, 1703. május 3-i levelében külön hangsúlyozta, hogy „még soha ilyen kedvező helyzet nem adódott a törökök magyarországi támadására", mivel „az Itáliába küldött csapatok miatt e királyság alaposan kiürült".[14] Noha a Fényességes Porta egyelőre nem volt hajlandó újabb háborúba bocsátkozni, az általa fejedelemnek, illetve királynak elismert Thököly újbóli előtérbe helyezésének gondolata elég jól illeszkedett a francia diplomácia kelet-európai tervei közé. Egy esetleges újabb magyarországi háború esetén a még mindig fontos politikai tényezőnek számító Thököly személye akár erdélyi fejedelemként, sőt – immár katolikus vallású nemesként – egy lehetséges ellenkirály-jelöltként is szóba jöhetett.[15]

Mint ismeretes, Thököly állítólagos katolizálása után soha nem jutott el Franciaországba, pedig ekkorra már egy elég jelentős magyar emigráns közösség szolgált a francia királyi hadseregben, az első magyaros jellegű huszáregységekben. Az első francia huszárezredet a Thököly-felkelés bukása után, a pfalzi örökösödési háború során hozták létre, részben az 1686 óta a császári hadseregben már aktívan harcoló magyar huszárezredek ellensúlyozása, részben pedig a császáriaktól átállt magyar dezertőrök alkalmazása céljából. A huszárság franciaországi meghonosítására tett kísérletek kudarcai elsősorban abból fakadtak, hogy a 17. század végi magyarországi Habsburg-ellenes mozgalmak egykori katonáit nem sikerült egy karizmatikus vezető segítségével egységes emigráns közösséggé szervezni. Erre a feladatra a legalkalmasabb valószínűleg a kiváló francia kapcsolatokkal rendelkező Thököly Imre lett volna. Nem kizárt az sem, hogy Thökölyt a francia diplomácia a magyar emigráció megszervezése céljából utaztatta volna törökországi emigrációjából Franciaországba, mindenesetre áttelepülésére a halála miatt már nem kerülhetett sor.[16]

Thököly 1705. szeptember 13-án, néhány nappal a 48. születésnapja előtt hunyt el a kis-ázsiai Izmitben. Ebben az időszakban a Thököly katolikus hitre való áttérésével kapcsolatos híreket egy újabb fordulat tette kétségessé. Halála előtt Komáromy János titkárával együtt elkészítette végrendeletét, amelyben meghagyta mostohafiának, II. Rákóczi Ferencnek, hogy a testét Erdélybe vagy Magyarországba vigyék, és ott „vala-

[14] Idézi: Poumarède, 2020, 313.

[15] Thököly egy újabb magyarországi diverzióban való alkalmazásának lehetősége többször is felmerült az 1703-as francia–oszmán tárgyalások során. Köpeczi, 1966, 66.

[16] Tóth, 2023, 35–38.

LYMBUS_2023_KÖNYV.indb 206 2024. 02. 23. 14:46:44

mely kulcsos városban egy lutheranum templumban" temessék el.[17] Mivel a végakarat teljesítésére nem nyílt lehetőség, Thököly Imre holttestét az Izmitben található örmény temetőben temették el. Komáromy János naplójában közölte Thököly síremlékének latin nyelvű feliratát[18] is, amelyről 1745-ben egy névtelen francia kéziratos útleírás szerzője[19] is megemlékezett.[20] Thököly végrendeletét végül a törökországi bujdosók hamvainak ünnepélyes hazaszállítása során sikerült teljesíteni, amikor a kuruc király maradványait a késmárki evangélikus templomban helyezték örök nyugalomra.[21]

Annak ellenére, hogy Thököly katolizálását a francia diplomáciai körökben diszkréten kezelték, a politikai levelezésekben egészen a fejedelem haláláig, sőt azt követően is folytak a találgatások, hogy mennyire volt őszinte Thököly megtérése.[22] A téma több alkalommal is felbukkan Louis Phélipeaux de Pontchartrain[23] haditengerészeti miniszter levelezésében. Először 1705. november 25-én Thomas Charles Fleuriau jezsuita atyának említette meg a miniszter Thököly halálát egy helyen a tudós Pierre Besnier[24] atyáéval együtt, aki egyébként Zrínyi Ilonának a konstantinápolyi Saint-Benoît-templomban lévő síremléke feliratát megfogalmazta néhány évvel korábban...[25] Pontchartrain ugyanazon a napon a Thököly katolikus hitre való áttérését előmozdító Braconnier atyának írt levelében megköszönte a jezsuitának, hogy tájékoztatta Thököly haláláról, és kérte, hogy számoljon be arról is, hogy milyen módon lett az egykori kuruc vezér eltemetve, különös tekintettel arra, hogy örökségének felosztását hogyan, milyen módon kezelte a Porta.[26] Pontchartrain a konstantinápolyi francia követnek küldött 1706. május 19-i levelében

---

[17] Thököly, 1873, 638. Vö. Seres, 2006, 198.

[18] Komáromy, 1887, 88.

[19] Nagy valószínűséggel Charles de Peyssonnel (1700–1757) francia diplomata lehetett a kézirat szerzője.

[20] „En retournant de l'eglise nous vismes deux cimetieres de Chrétiens Grecs et Armeniens. J'en parcourus exactement toutes les pierres ; on trouvera dans le recueil dont je viens de parler, ce que j'ay pû en dechifrer. Deux cimetieres l'un est ouvert et l'autre clos de murailles. C'est dans ce dernier qu'on voit l'epitaphe du Prince Tekely gravé sur le marbre. On peut voir dans le voyage de Lamotraye les particularités qui concernent le séjour et la mort de ce prince a Nicomedie." Archives nationales, série Marine 2JJ/48 Journaux, notes de voyages et observations en Méditerranée, Relation d'un voyage de Constantinople à Nicomédie et Nicée et retour à Contantinople avec dessins encre et lavis du consul Charles Peyssonnel (1745). A kézirat másolata megtalálható a Bibliothèque Nationale de France kézirattárában is: BNF série NAF 6836 Relation d'un voyage fait de Constantinople à Nicomedie et à Nicée.

[21] Kincses, 2003.

[22] AN série MAR/B/7/73 Ordres et dépêches ministérielles – Levant et Barbarie (1705–1706) fol. 214–219, 318. Vö. La Mottraye, 1727, I, 376–377.

[23] Louis Phélipeaux de Pontchartrain (1643–1727) Maurepas és Pontchartrain grófja, francia államférfi.

[24] Pierre Besnier (1648–1705) jezsuita missziós atya Konstantinápolyban 1679 és 1687, valamint 1703 és 1705 között. Életéről lásd Mézin–Vigne, 2020, 107.

[25] „J'ay receu les deux lettres que vous m'avez escrit l'un le 9 de ce mois et l'autre sans datte la premiere m'apprend la mort du Prince Tekely de l'archevesque de Spiga et du pere Besnier, je regrette beaucoup le dernier que je connoissois et qu estoit un ornement des missions." AN série MAR/B/7/73 Ordres et dépêches ministérielles – Levant et Barbarie (1705–1706) fol. 214.

[26] „J'ay receu vostre lettre du 14 septembre dernier qui m'apprend la mort du Prince Tekely j'espere que vous m'aurez fait scavoir la maniere dont on aura fait ses obseques dans lesquels sa conversion secrete pouvoit causer quelque difficulté, la disposition qu'il a fait de ses biens, et si le Grand Seigneur aura permis de l'executer et ne se sera pas institué son heritier." Uo., fol. 218–219.

LYMBUS_2023_KÖNYV.indb 207 2024. 02. 23. 14:46:44

kételyét fejezte ki aziránt, hogy Thököly Imre katolikus hitben hunyt volna el, de ettől függetlenül megköszönte a francia diplomata közreműködését a kuruc fejedelem sírjának ügyében és a kuruc emigránsok hazatérésének elősegítésében.[27] A miniszter még ugyanazon a napon Braconnier atyának írt levelében is nagyon kétségesnek tekintette Thököly megtérésének őszinteségét, mivel nem részesült az utolsó szentségekben és a végrendeletének temetésére vonatkozó ellentmondásos részei is ezt igazolják.[28]

Thököly törökországi száműzetésének utolsó éveiről igen érdekes adatokat találhatunk egy korabeli francia utazó, Aubry de La Mottraye útleírásában, aki különösen jó személyes kapcsolatot ápolt Thökölyvel és beszámolt a katolikus hitre való áttérésének körülményeiről is. Az emigráns francia hugenotta utazót különösen érzékenyen érinthette Thököly állítólagos hittagadása, és erről beszámolt a munkájában is. Aubry de La Mottraye művének vonatkozó része szerint 1705 augusztusában felröppent egy hír a császári sajtóban, amely szerint a konstantinápolyi francia jezsuiták, elsősorban Braconnier atya hatására Thököly fejedelem titokban katolizált. A hírt a francia szerző álhírnek tartotta, és Thököly titkára, Komáromy János híradására hivatkozva azt állította, hogy a kuruc vezér nem tagadta meg az evangélikus hitét, sőt a halála előtt visszavonta a jezsuitáknak tett erre vonatkozó ígéreteit is.[29] Aubry de La Mottraye állításának alátámasztásául közölte a Komáromy János által neki elküldött, Thököly által írt erre vonatkozó latin nyelvű nyilatkozat francia fordítását is, amelyet a konstantinápolyi angol és holland lelkészek számára kellett eljuttatnia. Az 1705. szeptember 10-i dátumozású nyilatkozat szövege szerint a jezsuiták felajánlották, hogy kijárják neki, hogy XIV. Lajos francia királytól hathatós segítséget kaphasson, és élete hátralévő részét Itáliában és Franciaországban tölthesse. A folytatás szerint Thököly pénzbeli támogatást és egy hajót kért az utazásához, de miután rájött, hogy a jezsuiták csak üres ígéretekkel kecsegtették, nyilatkozatában visszavonta minden korábban tett elkötelezettségét, és élete hátralévő részére elkötelezte magát az evangélikus hite mellett. A száműzött fejedelmet halála után protestáns ceremóniával temették el Izmitben, és a szerző szerint Thököly

[27] „La conversion du Prince Tekely est devenüe bien equivoque, et quelque chose qu'en mande le Pere Braconnier, les termes de son testament font craindre qu'il ne soit mort Lutherien, on ne peut que loüer beaucoup tout ce que vous avez fait pour sa sepulture, et pour le retour de ses domestiques en Hongrie et le Roy vous en sçayt gré." Uo., fol. 318.

[28] „J'ay receu votre lettre du 5. fevrier dernier, et veu tout ce que vous m'ecrivez sur les sentiments du Prince Tekely pour la Religion dans le temps de sa mort, si vous y aviez esté present, j'aurois pu mieux penser de la sincerité de sa conversion, mais vostre absence, et par consequent le manque de tous secours spirituels et les termes de son testament, la rendent bien equivoque, le Roy a beaucoup approuvé tout ce que M. de Feriol a fait pour sa sepulture, et pour asseurer a ses domestiques le partage des effets qu'il leur a laissé, et leur retour en Hongrie." Uo., fol. 326–327.

[29] La Mottraye 1727, I, 376. Köpeczi Béla Thököly mozgalmának szentelt munkájának vonatkozó részeiben nem említi meg La Mottraye kapcsán a bujdosó fejedelem katolizálásával kapcsolatos híreket. Köpeczi, 1976, 276–278. Nem sokkal La Mottraye látogatása előtt – 1705 júliusában – egy másik francia utazó, Paul Lucas szintén felkereste Thökölyt izmiti rezidenciáján. Az erről szóló beszámolóban az utazó nem említette meg Thököly katolikus hitre való áttérésének körülményeit. Lucas, 2023, 47–48.

LYMBUS_2023_KÖNYV.indb 208 2024. 02. 23. 14:46:44

javait örököse, II. Rákóczi Ferenc számára a konstantinápolyi francia követségen helyezték el, és hívei hamarosan elindultak Magyarországra.[30]

A mellékletben közölt, tudomásunk szerint eddig ismeretlen szöveg és a fent idézett kiegészítő források érdekes információkat nyújtanak Thököly életének utolsó éveiről, terveiről és a vallásváltására vonatkozó gyakran ellentmondó hírekről. Ezek alapján megállapítható, hogy Thököly Imrét a felesége halála utáni időszakban komolyan foglalkoztatták a török földről Itáliába vagy Franciaországba való elutazás lehetőségei. E cél érdekében tárgyalásokat folytatott a konstantinápolyi jezsuiták prominens képviselőivel, elsősorban François Braconnier atyával és Ferriol márki francia követtel is. Thököly katolikus hitre való áttérése tehát elsősorban egy tárgyalásos folyamat eredménye lehetett, amelynek a tétje a száműzött kuruc vezér számára nemcsak szabadulást jelentett volna az oszmán gyámság alól, hanem talán visszatérést is a nemzetközi politika színterére, amely megfelelt volna a spanyol örökösödési háború elején közép- és keleteurópai szövetségeseket kereső francia külpolitikai törekvéseknek is.

Forrás

Thököly fejedelem áttéréséről szóló feljegyzés

1704

MHCM série III K 60 (eredeti kézirat)

Mémoire au sujet de la conversion du Prince Tekely

A feljegyzés névtelen szerzője beszámol arról, hogy 1703. május 18-án Thököly Imre erdélyi fejedelem katolikus hitvallást tett és megtagadta evangélikus hitét. Az esemény titokban zajlott, és erről a fejedelem megtérési okiratot készített a konstantinápolyi francia követ közreműködésével. A feljegyzés szól arról is, hogy Thököly a francia diplomácia segítségével el kívánt utazni Rómába, hogy nyilvánosan a pápánál is megerősítse a hitvallását, illetve Franciaországba szándékozott volna még menni. Az utazást elsősorban a portai viszonyok és a száműzött Thököly betegsége hátráltatták. Hasonlóan félő volt, hogy Thököly elveszítheti a portai kegydíját, ha híre megy a katolikus hitre való áttérésének. Thököly elsősorban Franciaországtól várt segítséget az elutazásának az ügyében. Thököly támogatása jó üzenet lett volna Rákóczi Ferenc kibontakozó mozgalmának hívei felé is, akik szintén bíztak a francia segítségben. A feljegyzést készítő kihangsúlyozza, hogy a korábban Thököly seregében is szolgáló Ferriol francia követ már korábban is nyíltan kimutatta iránta való megbecsülését, legutóbb a felesége temetésén is részt vett egész háza népével. A szerző szerint az áttérés hírét már sokan várták, és nagy jelentőségű eredménynek tekintették a francia érdekek és a katolikus vallás szempontjából.

[30] La Mottraye, 1727, I, 377.

LYMBUS_2023_KÖNYV.indb 209 2024. 02. 23. 14:46:44

[p. 1]
Le Prince Tékely, car c'est ainsy qu'on parle dans les états du Grand Seigneur ou les officiers de sa hautesse donnent a ce Conte le tire de Prince et même de Roy, ce Prince dis je, fit enfin profession de la Religion Catolique le 18e de may de l'année derniere 1703 et detesta en même temps les erreurs de Luthére dans lesquelles il avoit eu le malheur d'estre élevé.

Il est vray que cette profession de foy ne fut pas publique, Mr. l'ambassadeur ayant jugé a propos de la tenir secrette, mais du moins elle est signée de la main du Prince et scellée de son sceau, et reconnue pour telle par une declaration de la main propre de Mr. de Ferriol ambassadeur du Roy a La Porte, comme on peut le veoir par l'original qu'on est prest de produire.[31]

Le nouveau converty ayant temoigné n'avoir rien plus a cœur que de se tirer de Turquie et d'aller finir ses jours en Chrétienté, Mr. l'ambassadeur m'a assuré qu'il y a plus d'un an que le Roy luy avoit ordonné de fournir un batiment françois au Prince pour son passage et pour douze personnes de sa suite, et de luy faire conter outre cela trois ou quatre mille écus pour les fraix du voyage, en cas qu'il pût obtenir l'agrément du Pape pour aller faire publiquement sa profession de foy a Rome, comme il témoignoit le souhaitter.

Le secretaire de Mr. l'ambassadeur[32] qui fit l'an passé un voyage a Rome en partie pour ce sujet là, ne trouva pas a la verité dans cette Cour toute la facilité qu'on s'en promettoit pour l'execution du dessein du Prince, mais le Prince ne s'est pas rebuté pour cela, et s'il est obligé de rester en Turquie, il aymera mieux y faire profession ouverte de la Religion qu'il a embrassée, que d'y rester dans la gêne de conscience, ou il se trouve, en differant [p. 2] de se declarer.

Les titres de Prince et de Roy dont il joüyt dans les états du Grand Seigneur ne seroient point un obstacle a son passage en Chretienté, il fait gloire depuis long temps d'estre fidêle et zelé serviteur du Roy, il ne souhaitte rien plus maintenant que d'estre son sujet. Il aymeroit certainement beaucoup mieux estre Conte Tékély en France que d'estre actuelement en possession de la Principauté de Transylvanie, et pour peu qu'on soit informé de ses sentimens, on connoitra que sous un air toujours grand, et une conversation noble et agréable, il a changé ses anciennes ideez pour ne penser qu'au repos et au salut de son ame.

Le mal est qu'il n'est pas aisé de la tirer de Turquie, les changemens frequents qui se font a la Porte sont cause qu'on trouve quelque fois des difficultez insurmontables dans des affaires qu'on croyoit finies. Dailleurs les infirmitez du Prince ne luy permettent plus guéres de faire le voyage de Chrétienté, et quand il pourroit y passer, ne pouvant plus se tenir sur ses piez il ne scauroit plus paroitre devant le Pape ny les autres souverains dans une posture convenable. Il est vray que ce seroit une consolation particuliére pour l'Eglise Romaine de veoir de ses propres yeux ce fameux heros des protestants rentrer solennelment dans le bercail du souverain pasteur. Mais en quelque lieu qu'il fasse profession de la

[31] A szóban forgó nyilatkozatot eddig még nem sikerült megtalálni.
[32] Itt valószínűleg François Braconnier atyáról van szó.

LYMBUS_2023_KÖNYV.indb 210 2024. 02. 23. 14:46:44

Religion Catholique, sa conversion servira toujours a abbattre de plus en plus le party heretique en Hongrie et en Transylvanie, et elle fera même beaucoup de bien a Constantinople non seulement parmy ses domestiques qui suivront apparemment la pluspart son exemple, mais encore parmy les autres heretiques et les schismatiques sujets du turc.

Mr. l'ambassadeur craint apparemment que si la conversion du Prince vient a éclater ou il est, les Turcs sollicitez par les ennemis de la Religion ne se servent de ce pretexte pour luy oter la pension annuelle de dix a douze mille livres qui luy est payée assez exactement par ordre de [p. 3] de la Porte et cest sans doute pour cette raison que Son Excellence n'a pas jugé a propos jusqu'a present qu'on fit éclater cette conversion. Mais si le Prince avoit quelque secours d'ailleurs, et qu'il fut en état de faire de temps a autre quelques presents aux officiers de la Porte il se conserveroit aysément sa pension même aprez sestre déclaré catholique. Il ne faudroit pas de grosses sommes pour le contenter, et comme il est sans femme et sans enfants, et qu'il ne peut raisonnablement se promettre que peu d'annees a vivre, les pensions qu'on luy feroit ne seroient pas une grosse charge pour l'etat, et seroient s'il me semble d'un grand merite devant Dieu pour ceux qui voudroient bien cooperer par la, a la conversion de ce Prince, et aux suistes avantageuses qu'Elle peut avoir pour la Religion.

Comme cest a la France seule qu'il s'est attaché jusqu'a present et qu'il veut s'attacher desormais, c'est uniquement de la qu'il attend le secours qui luy est necessaire. Le Roy a bien des moyens de l'ayder sans toucher pour cela a ses finances ; il espére que Sa Majesté voudra bien jetter sur luy un regard de compassion, et faire connoitre au publique que cette conversion luy aggrée.

Ce sera sans doute pour le Prince Ragotsky et pour tout son party un nouveau motif de soutenir vigoureusement la puissante diversion[33] qu'ils font si apropos en notre faveur, que d'apprendre qu'on se souvient encore en France des services du Prince Tékély, et qu'on ne l'abbandonne pas dans sa disgrace, au lieu que ces braves hongrois seroient peutestre raffroidys dans la poursuite de leur entreprise, si l'exemple de Tékély, et qu'on ne l'abbandonne pas dans la poursuite de leur entreprise, si l'exemple de Tékély et des siens leur donnoit lieu de croire qu'en cas que les armes ne leur soient pas favorables, il n'y a plus pour eux de ressource que de se remettre à la discretion des Allemands ou des Turcs.

Les rapports vifs et frequents que le Prince et toute sa maison continuent d'avoir avec Mr. l'ambassadeur de France a Constantinople qu'on scait avoir été colonel dans ses armées, et envoyé du Roy auprez de luy, ces rapports, [p. 4] dis je font que les diverses nations qui sont a Constantinople comptent le Prince Tékély parmy nos protegez, et regardent le mauvais état de ses affaires comme une espéce de deshonneur pour notre nation. Au lieu que les ennemys les plus declarez de la France ne purent s'empecher de temoigner leur satisfaction de la part que Mr. l'ambassadeur de France voulut bien prendre aux obsêques de la Princesse epouse du Prince Tékély et mére du Prince Ragotsky d'aujourdhuy en les honorant de sa presence, et en faisant accompagner le cors par la plus

[33] II. Rákóczi Ferenc 1703 elején kibontakozó szabadságharcára utal a szerző.

LYMBUS_2023_KÖNYV.indb 211 2024. 02. 23. 14:46:44

grande partie de sa maison, et de la nation francoise depuis le port de Constantinople ou on l'avoit apporté de Nicomedie[34] jusqu'a l'Eglise des Péres Jesuites[35] ou il devoit estre inhumé. Cette conduite, dis je, fut applaudie de toutes les nations. Et sans doute bien des gens ont déjà penetré la conversion du Prince Tekely, et n'attendent que de la veoir éclater pour publier que le Roy se propose en toute chose le bien de la Religion, et qu'il est toujours avantageux de s'attacher a la France surtout quand on le fait autant par maxime de Religion que par interêt d'état.

C'est sur quoy cependant on attendra toujours avec beaucoup de soumission et de respect les ordres de Sa Majesté qui seront seurement la rêgle inviolable de la conduite qu'on tiendra.

En bas : Mémoire au sujet de la conversion du Prince Tekeli ou Cte Ragotzi le 18 mai 1703.

Rövidítések és irodalomjegyzék

AHCM	Archives Historiques de la Congrégation de la Mission
AN	Archives Nationales
BNF	Bibliothèque Nationale de France
SHD	Service Historique de la Défense

*

Angyal 1889	Angyal Dávid: *Késmárki Thököly Imre,* II, Paris, 1889.
Bóka 1875	Bóka, Éva: *Le marquis Charles de Ferriol ambassadeur de France à Constantinople (1699-1703),* In: *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae,* 31. (1985) 87–112.
Duparc 1969	*Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la Révolution*

[34] Izmit ókori nevének (Nicomedia, görögül Νικομήδεια) franciás alakjáról van szó.
[35] Az egykori konstantinápolyi jezsuita templom, a mai isztambuli Saint-Benoît-templom.

LYMBUS_2023_KÖNYV.indb 212 2024. 02. 23. 14:46:44

française Tome XXIV Turquie, ed. Duparc, Pierre, Paris, 1969.

Kincses 2003 — Kincses Katalin: *„Minden különös ceremonia nélkül" – A Rákóczi-kultusz és a fejedelem hamvainak hazahozatala,* In: *Hadtörténelmi Közlemények,* 116. (2003) 1. sz. 46–76.

Komáromy 1887 — Komáromy János: *Magyarországi és erdélyi bujdosó fejedelem Késmárki Thököly Imre secretáriusának Komáromi Jánosnak törökországi diariuma és experientiája,* szerk. Nagy Iván, Budapest, 1887.

Köpeczi 1966 — Köpeczi Béla: *A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország,* Budapest, 1966.

Köpeczi 1976 — Köpeczi Béla: *„Magyarország a kereszténység ellensége" – A Thököly-felkelés az európai közvéleményben,* Budapest, 1976.

La Mottray 1727 — La Mottray, Aubry de: *Voyages du Sr. A. de la Motraye en Europe, Asie et Afrique,* II, La Haye, 1727.

Lettres 1819 — *Lettres édifiantes et curieuses, écrites des missions étrangères. Mémoires du Levant,* II, Lyon, 1819.

Lucas 2023 — Lucas, Paul: *Deuxième Voyage du sieur Paul Lucas dans le Levant. Octobre 1704 – septembre 1708,* Paris, 2023.

Mézin–Vigne 2020 — Mézin, Anne – Vigne, Catherine: *Les Français à Constantinople de François Ier à Bonaparte,* Paris, 2020.

Poumarède 2020 — Poumarède, Géraud: *A konstantinápolyi francia diplomácia és a magyarkérdés,* In: *Világtörténet,* 10. (2020) 3. sz. 305–323.

Seres 2006 — Seres István: *Thököly Imre és Törökország – Imre Thököly ve Türkiye*, Budapest, 2006.

Saint-Simon 1987 — Saint-Simon herceg: *Emlékiratai,* ford. és vál. Réz Pál, Budapest, 1987.

LYMBUS_2023_KÖNYV.indb 213 2024. 02. 23. 14:46:44

Thököly
1863 Thököly Imre: *Késmárki Tököly Imre naplója 1693–1694,* kiad. Nagy Iván, Pest, 1863.

Thököly
1873 *Késmárki Thököly Imre naplói, leveleskönyvei és egyéb emlékezetes írásai. Komáromi Jánosnak törökországi diariuma és experientiája,* II, kiad. Thaly Kálmán, Budapest, 1887. (Monumenta Hungariae Historica, 24.)

Tóth
2020 Tóth Ferenc: *„Techeli grófnál tett látogatásaimról". Ismeretlen beszámoló Thököly Imre és Zrínyi Ilona törökországi tartózkodásáról,* In: *Hadtörténelmi Közlemények,* 133. (2020) 4. sz. 1008–1019.

Tóth
2023 Tóth Ferenc: *Huszárok, határok, családok. A franciaországi magyar katonai emigráció az ancien régime korában (1692–1789),* Budapest, 2023.

LYMBUS_2023_KÖNYV.indb 214 2024. 02. 23. 14:46:44